

**WO'ZBEKSTAN RESPUBLIKASI' JOQARI HA'M
WORTA ARNAWLI BILIM BERIW
MINISTRILIGI**

**BERDAQ ATINDAG'I' QARAQALPAQ
MA'MLEKETLIK UNIVERSITETI**

QARAQALPAQ FILOLOGIYASI' FAKULTETI

QARAQALPAQ TIL BILIMI KAFEDRASI'

*Qaraqalpaq filologiyasi' bakalavr ta'lim bag'dari'ni'n'
4-kurs studenti Ni'zanova Nawri'zgu'ldin'*

KURS JUMI'SI'

**Temasi': Qaraqalpaq tilinde rawishtin' analitikal? q jol
menen ku'sheyttiriliwi**

Ilimiy basshi': **doc. B.Ubaydullaev** _____

No'kis – 2012

Mazmuni'

Kirisiw.....	3
a) So'z ma'nisinin' analitikali'q jol menen ku'sheyttiriliwi haqqi'nda tu'sinik.....	4
b) Qaraqalpaq til biliminde so'z ma'nisinin' analitikali'q jol menen ku'sheyttiriliwine baylani'sli' ma'selelerdin' izertleniwi.....	5
II-BAP. Ra'wishtin' analitikali'q jol menen ku'sheyttiriliwi.....	13
2.1. Wog'ada+ra'wish tipinde ku'sheyttiriliwi.....	16
2.2. Wog'i'ri'+ra'wish tipinde ku'sheyttiriliwi.....	17
2.3. Ju'da'+ra'wish tipinde ku'sheyttiriliwi.....	18
2.4. Ku'ta'+ra'wish tipinde ku'sheyttiriliwi.....	20
2.5. Yen'+ra'wish tipinde ku'sheyttiriliwi.....	23
2.6. Di'm+ra'wish tipinde ku'sheyttiriliwi.....	25
2.7. Asa+ra'wish tipinde ku'sheyttiriliwi.....	26
Juwmaq.....	28
Paydalang'an a'debiyatlar.....	31

Kirisiw

So'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler ha'zirgi tu'rkiy tillerdin' barli'g'i'nda belgili ku'sheytiw, artti'ri'w ushi'n qollani'ladi'. Tu'rkiy tillerde bir qi'yli' belgilerdin' pari'qlari' (belginin' az yaki ko'pligi) analitikali'q ha'm sintetikalikali'q usi'llarda ko'rinedi. Professor N.K.Dmitriev ottenkalari'n payda yetiwshi analitikali'q ha'm sintetikalikali'q usi'llari' haqqi'nda ayti'p wo'tken yedi. Wol belgili ku'sheytiwshi forma analitikali'q ha'm sintetikalikali'q usi'l arqali' bolatug'i'nli'g'i'n ko'rsetip, bunda analitikali'q usi'ldi'n' u'stin yekenligin ayri'qsha atap wo'tedi.¹

Demek, ha'zirgi tu'rkiy tillerde belginin' ko'pligi, analitikali'q, al belginin' azli'g'i' sintetikalikali'q usi'l menen ani'qlanadi'. Belginin' ko'pligin ko'rsetiwshi analitikali'q usi'l menen payda bolg'an so'zler ilimiy a'debiyatlarda so'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler ati' menen ju'ritiledi. So'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler kelbetlik ha'm ra'wishlerdin' aldi'ndag'i' qollani'li'p, wolardag'i' belgini ku'sheytiwge xi'zmet qi'ladi'.

So'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler grammatikani'n' kelbetlik ha'm ra'wishlerge arnalg'an baplari'nda yamasa kelbetlik, kelbetliktin' da'rejeleri, ra'wishlerge tiyisli ilimiy jumi'slarda g'ana ayti'ladi', biraq tu'rkiy tillerde, soni'n' ishinde qaraqalpaq tilinde wog'an arnalg'an arnawli' izertlew jumi'slari' joq.

¹ Дмитриев Н.К. Грамматика башкирского языка. М-Л., 1948, 84-бет.

Demek ku'sheytiwshi so'zlerdin' tu'rleri, wolardi'n' tilde tutqan worni' tiller arali'q uli'wma ha'm wo'zine sa'ykes wo'zgeshelikleri izertlenbegen. Sonday-aq, tu'rkiy tillerde ku'sheytiwshi so'zler sani'ni'n' ko'beyip bari'w jollari' ha'm usi'llari' u'yrenilmegen. Ku'sheytiwshi so'zlerdin' jaqsi' izertlenilmegeni wo'z na'wbetinde kelbetlik da'rejesinin' klassifikaciyasi' ushi'n da keru ta'sir ko'rsetedi.

a) So'z ma'nisinin' analitikali'q jol menen ku'sheyttiriliwi haqqi'nda tu'sinik

So'z tek g'ana sintetikali'q (morfologiyali'q) usi'l menen yemes, al analitikali'q usi'l menen de jasaladi'. So'z jasali'wdi'n' analitikali'q usi'li' so'zdi tiykarg'i' ha'm qosi'msha morfema dep yeki tu'rge bo'lgende qosi'msha morfemani'n' qosi'li'wshi' morfemalar dep atalatug'i'n tu'rine jatadi'.

Qazaq tilinde analitikali'q so'z wo'zgertiwdin' elementlerin ataw ushi'n arnawli' terminler qollani'ladi'. Ma'selen, ma'nili so'zdin' aldi'nda yamasa keyninde dizbeklesip kelip analitikali'q so'z wo'zgertiwdi bildiretug'i'n elementlerdin' uli'wma atamasi'n qosalqi'lar dep ataydi'.

Qaraqalpaq tilinde analitikali'q so'z wo'zgertiwge qatnasatug'i'n ko'mekshi morfemalardi' ataw ushi'n arnawli' terminler yele tan'lap ali'nbag'an.

So'z aldi' qosi'li'wshi'lari' tiykarg'a so'zdin' aldi'nda ayti'li'p, wog'an ha'r tu'rli ku'sheytiw ma'nisin ju'kleytug'i'n so'zler ha'm buwi'nlar. Wolardi'n' ma'nileri birgelkili ku'sheytiw ma'nili boli'p, ku'sheytiwshi so'zler ha'm ku'sheytiwshi buwi'nlar boli'p yekige bo'linedi.

Ku'sheytiwshi so'z aldi' qosi'li'wshi'lari' – tiykarg'i' so'zlerdin' aldi'nda ayti'latug'i'n di'm, yen', ju'da', asa usag'an so'zler. Mi'sali': **ju'da' jaqsi', di'm jaman** degende jaqsi', jaman so'zlerinin' ma'nileri ku'sheytilip berilgen.

Ku'sheytiwshi buwi'nli' so'z aldi' qosi'li'wshi'lari' qatari'na **qap-qara, sap-sari', qi'p-qi'zi'l** degen jup so'zlerdin' aldi'n'g'i' komponenti retinde ayti'latug'i'n **qap, sap, qi'p** usag'an ku'sheytiwshi ma'nidegi buwi'n morfemalar kiredi.

Solay yetip, bul qosi'li'wshi' morfemalardi' qospa so'zlerdin' qurami'ndag'i' bir komponent da'rejesinde qarap, wolardi' so'z aldi'nan qosi'li'wshi'lar qatari'na kirgiziw kerek.

Qaraqalpaq tilinde ku'sheytiwshi so'z aldi' qosi'li'wshi'lari' ha'zirge shekem tek g'ana kelbetlik ha'm ra'wishtin' ishinde qarali'p, artti'ri'w da'reje dep atali'p kiyati'r.

**b) Qaraqalpaq til biliminde so'z ma'nisinin'
analitikali'q jol menen ku'sheyttiriliwine baylani'sli'
ma'selelerdin' izertleniwi**

So'z – tildin' tiykarg'i' birligi. Wol til biliminin' barli'q tarawlari' ta'repinen ha'r qi'yli' bag'darlarda izertlenedi. Til

biliminde so'zdin' analitikaliq formalari haqqindag'i ma'sele ko'binese hindeвроpa tillerine baylanisli izertlenilip kelindi.

Akademik V.V.Vinogradov rus tilindegi feyillerdin' analitikaliq formalarin izertley wotirip, analitikaliq konstrukciyanin' quramindag'i ko'mekshi feyillerdin', misali, *быды* degen ko'mekshi feyildin', wo'zi menen dizbeklesip aytilg'an tuyiq feyilge keler ma'ha'l ma'nisinen (grammatikaliq ma'ni) basqa hesh qanday qosimsha leksikaliq ma'ni an'latilmaytug'inin aytadi. «Sonliqtan da *быды чумамь* eki so'zdin' yamasa eki formanin' erkin dizbeklesiwi emes. Bul – *чумамь* degen feyildin' keler ma'ha'linin' bir g'ana qospa (analitikaliq) formasi, bir tutas grammatikaliq birlik».¹ V.V.Vinogradovtin' «Rus tili» (1947-j.) atli miynetinde grammatikaliq kategoriyalardin' ha'r tu'rli da'rejede grammatikalang'an analitikaliq konstrukciyalar arqali an'latiliyaina, so'zdin' analitikaliq formalarina ayriqsha diqqat awdarip, wonda da'reje kategoriyasinin' analitikaliq formalari, betlik kategoriyasinin', ma'ha'l ha'm meyil tu'lerinin' analitikaliq usil arqali beriliwi izertlengen.

Tu'rkiy tillerde so'zdin' analitikliq formasi, sonin' ishinde feyillerdin' analitikaliq formalari, 1960-70-jillardan baslap arnawli tu'rde izertlene basladi. Bul rette A.A.Yuldashevtin' «Tu'rkiy tillerindegi feyildin' analitikaliq formalari» degen miyneti menen N.Woralbaevanin' «Ha'zirgi qazaq tilindegi

¹ В.В.Виноградов. Русский язык. М.-Л., 1947, 570-бет.

feyildin' analitikaliq formaları» degen dissertaciyasin atap wo'tiwge boladı.¹

So'zdin' analitikaliq formasi yamasa analitikaliq konstrukciya so'zlerdin' dizbeginen jasaladı. Usi ta'repinen alg'anda, wol qospa so'zler menen de, so'z dizbekleri menen de uqsas bolip keledi. Biraq bug'an qarap, analitikaliq konstrukciyani qospa so'z benen yamasa so'z dizbekleri menen birdey dep qarawg'a bolmaydı. Analitikaliq konstrukciyanin' qospa so'z yamasa so'z dizbekleri menen uqsas ta'replerin ha'm de wolardan ayirmashiliq ta'replerin aniqlaw ushin, analitikaliq formanin' ko'binese qaysi so'z shaqaplarina ta'n yekenligin aniqlap, uqsasliq ha'm ayirmashiliqlardi sol so'z shaqaplarinin' analitikaliq formalarina baylanisli salistirip analizlegen maqul.

Tu'rkiy tillerde so'z ma'nisinin' analitikali'q jol menen ku'sheytiliwi bir qansha jaqsi' izertlengen.

Tu'rkiy tillerde bir qi'yli' belginin' ha'r qi'yli' pari'qlari' (belginin' az yaki ko'pligi) analitikali'q ha'm sintetikalı'q usi'llarda ko'rinedi. Professor N.K. Dmitreev wo'z miynetlerinde tu'rkiy tillerde belgi ottenoklari'n ko'rsetiwshi analitikali'q ha'm sintetikalı'q usi'llar haqqi'nda so'z yetken yedi. Ol belginin' ku'sheyttiriwshi forma analitikali'q ha'm sintetikalı'q usi'l menen ani'qlanatug'i'ni'n ko'rsetip, bunda analitikali'q usi'ldi'n'

¹ *А.А.Юлдашев. Аналитические формы глагола в тюркских языках. М., 1965; Н.Оралбаева. Аналитические формы глагола в современном казахском языке. Докт... диссертация авторефераты. Алама-Ата, 1971.*

u'stin yekenligin, al sintetikali'q usi'l bolsa tek semantikali'q jaqtan shegaralani'wi'n ayri'qsha ko'rsetedi.¹

Ha'zirgi wo'zbek, uyg'i'r, qazaq, tu'rkmén tillerinde de belginin' ko'pligi analitikali'q, al azli'g'i' sintetikali'q usi'l menen ani'qlanadi'. Belginin' ko'pligin ko'rsetiwshi analitikali'q usi'l arqali' jasalg'an so'zler ilimiy a'debiyatlarda ku'sheytiwshi so'zler dep ataladi'. Ku'sheytiwshi so'zler kelbetlik ha'm ra'wishlerdin' aldi'nda kelip, belgini ku'sheytip ko'rsetedi.

Ku'sheytiwshi so'zler grammatikani'n' kelbetlik ha'm ra'wishke arnalg'an baplari'nda yamasa kelbetlik, kelbetlik da'rejeleri, ra'wishlerge arnalg'an ilimiy jumi'slarda ayti'li'p wo'tilgen, lekin tu'rkiy tillerde, atap aytqanda, wo'zbek tilinde wolarg'a arnalg'an arnawli' izertlew ju'rgizilmegen. Demek, ku'sheytiwshi so'zlerdin' tu'rleri, wolardi'n' konkret tillerde tutg'an worni', tiller arali'q uli'wma ha'm wo'zine say wo'zgeshelikleri arnawli' izertlenbegen.

Sunday-aq, tu'rkiy tillerde ku'sheytiwshi so'zler sani'ni'n' ko'beyip bari'w jollari' ha'm usi'llari' u'yrenilmegen. Ku'sheytiwshi so'zlerdin' jaqsi' izertlenbewi, wo'z na'wbetinde kelbetlik da'rejeleri klassifikaciyasi' ushi'n da ta'sir ko'rsetedi.

Wo'zbek tilinde bul boyi'nsha A.Hamidovani'n' arnawli' monografiyasi' bar. Bunda avtor ha'zirgi wo'zbek, uyg'i'r, qazaq, tu'rkmén tillerinde so'z ma'nisinin' analitikali'q jol menen ku'sheyttiriliwinde ku'sheytiwshi so'zlerdin'

¹ Дмитриев Н.К. Грамматика башкирского языка. М-Л., qori, ir-бет.

grammatikali'q wo'zgesheliklerin wo'z-ara ha'm bul tillerde bir-biri menen sali'sti'ri'p izertlegen.¹

İzertlewde tiykari'nan ha'zirgi wo'zbek, uyg'i'r, qazaq, tu'rkmen tillerindegi ko'rkem, ilimiy shi'g'armalardan paydalani'lg'an. Sali'sti'ri'w ushi'n basqa tu'rkiy tilleri materiallari' paydalani'lg'an. Ha'r bir so'z, forma konkret til faktleri tiykari'nda analiz islengen.

Sunday-aq, tuwi'sqan tillerdegi uli'wma uqsasli'qlardi' birinshi wori'nda ko'rsetiw na'zerde tuti'lg'an. Avtor wo'zbek tilinde so'z ma'nisinin' analitikali'q jol menen ku'sheyttiriliwin usi' miynette ken' tu'rde tuwi'sqan tillerdegi ku'sheytiwshi ma'ni беретug'i'n so'zlerdi sali'sti'rmali' ra'wishte izertlegen. Al, wo'zbek tilinin' grammatikasi'nda bul so'zler „orttirma daraja“ dep ju'rgiziledi. Wolar belgini ku'sheytip ko'rsetiw maqsetinde qollani'li'p, tilde belgini bildiriwshi so'z shaqaplari' kelbetlik ha'm ra'wishlerde boladi'.

Qazaq tilinde bul so'zler so'z aldi' qosi'mtalari' ha'm ku'sheytiwshi ma'nili so'z aldi' qosi'li'wshi'lari' dep ataladi'.²

Qosi'li'wshi'lardi'n' bul tu'rine predmettin' sapasi'n, belgisin, si'ni'n, mug'dari'n, ko'lemin artti'ri'p, ku'sheytip ko'rsetetug'i'n so'zlerdi kirgizedi.

Wolar yen', a'bden, di'm, nag'i'z, asa ha'm t.b. so'zler. Avtor qaraqalpaq tilin qazaq tili menen sali'sti'ra woti'ri'p qaraqalpaq tilinde ku'sheytiwshi ma'nili so'z aldi'

¹ Хамидова. А. Туркий тилларда сўз маъносининг аналитик йўл билан кучайтирилиши. Тошкент, 1984.

² Мергенбаев Е.М. Туркий тиллерде сөз өзгертиў системасы. Нөкис, 1994.

qosi'li'wshi'lari'ni'n' tu'rleri ko'p yekenligin aytadi'. Wolar ku'ta', ju'da', wog'i'ri' ha'm t.b.¹

Sunday-aq, wo'zbek tilinde bul topardaa'i' qosi'li'wshi'larg'a to'mendegi so'zler kiretug'i'ni'n ko'rsetedi: eng, juda, nihoyat, g'oyat, yanada, obdan, o'ta ha'm t.b.²

Avtor bul miynetinde qaraqalpaq, wo'zbek, qazaq tillerindegi ku'sheytiwshi ma'nili so'z aldi' qosi'li'wshi'lari'n sali'sti'ri'p izertlegen.

Qaraqalpaq tilinde bul so'zler arnawli' izertlew obekti bolmag'an.

Bul so'zler tek g'ana qaraqalpaq tilinin' grammatikasi'nda ayti'li'p, wolar kelbetlik ha'm ra'wish so'z shaqaplari'na tiyisli dep ko'rsetilip, artti'ri'w da'reje dep ataladi'.

Artti'ri'w da'reje zattag'i' ha'm ha'rekettegi belgini ku'sheytip ko'rsetedi. Sonli'qtan da, wolar kelbetliktin' artti'ri'w da'rejesi ha'm ra'wishtin' artti'ri'w da'rejesi dep qabi'l yetilgen.

Al, qaraqalpaq tilinde J.Yeshbaevti'n' ra'wishke arnalg'an miynetinde bul so'zler ku'sheytiw ra'wishi dep ataladi'. So'z aldi' qosi'li'wshi'lari' haqqi'nda A.Bekbergenov qaraqalpaq tilinde ra'wishke arnalg'an maqalasi'nda azi'-kem so'z yetken.³

Bul so'zler qaraqalpaq tilinin' grammatikasi'na arnalg'an miynetlerde kelbetliktin', ra'wishtin' artti'ri'w

¹ Мергенбаев Е.М. Түркий тиллерде сөз өзгертиў системасы. Нөкис, 1994.

² Сонда.

³ Ж. Ешбаев. Қарақалпақ тилинде рәуиш. Нөкис. 1976.

da'rejesi dep ataladi'. Basqa so'z shaqaplari'nda qollani'lmaydi' dep ko'rsetiledi. Al, bul so'zlerdi izertlep qarag'anda wolar kelbetlik ha'm ra'wishke qatnasli' boli'p, belgini ku'sheytiw menen bir qatarda, basqa da so'z shaqaplari' menen qollani'latug'i'ni'n ko'rdik. Wolar atli'q, feyil, sanli'qlar (a'sirese, ko'birek qatarli'q sanli'qlar) menen kelip so'z ma'nisin ku'sheytedi. A'sirese, kelbetlikler atli'qlasqanda yen' **ag'lalari'n, yen' yerkini** ha'm tag'i' basqa. Feyiller menen **ku'ta' sharshag'an, wog'i'ri' sharshasa, ku'ta' quwandi'q** ha'm t.b. Sanli'qlar menen yen' **birinshi** ha'm t.b.

Basqa tu'rkiy tillerde bul so'zlerdin' barli'q so'z shaqaplari' menen keletug'i'ni' izertlengen. Al, qaraqalpaq tilinde wolardi' tek belgini bildiretug'i'n so'z shaqaplari' kelbetlik ha'm ra'wishke tiyisli artti'ri'w da'reje dep ko'rsetken. Sonli'qtan da, bul tema qaraqalpaq tilinde arnawli' izertleniwdi talap yetedi.

I Bab. Ra'wishtin' analitikali'q jol menen ku'sheyttiriliwi

Qaraqalpaq tilinde ku'sheytiwshi so'zlerdin' bir topari' tek kelbetlikten aldi'n kelse, yekinshi bir topari' ra'wishlerdin' aldi'nda kelip qollani'ladi'. So'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler ra'wishten aldi'n kelgende, is-ha'rekettin' ra'wish arqali' bildirilgen belgi da'rejesinin' yag'ni'y is-ha'rekettin' belgisinin' ku'shli yekenligin ko'rsetiw arqali' ha'reket belgisinin' belgisin an'latadi'. Bunda wolar qosi'msha ma'ni bildiriwshi so'z boli'p yesaplanadi'. Wolar wo'zlerinen son' kelgen ra'wishler menen birgelikte feyillerge baylani'sadi'. Wolar ra'wishlerden aldi'n kelgende jeke wo'zi belgili bir sorawg'a juwap bere almaydi'.

So'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler kelbetlik ha'm ra'wishlerden aldi'n kelgende belginin' ju'da' ku'shli yekenligin bildiredi.

So'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler ga'pte tiykari'nan belgini bildiriwshi so'zlerden aldi'n keledi.

So'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zlerdi worni'ni'n' turaqli'li'g'i' yaki yerkinligine qarap to'mendegidey toparlarga aji'rati'w mu'mkin.

1. Kelbetlik yaki belgini bildiriwshi basqa da so'zlerden aldi'n keletug'i'n ku'sheytiwshi so'zler.

2. Kelbetlik ha'm ra'wishten aldi'n kelip so'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler. Wolardi'n' wori'n ta'rtibi turaqli' boladi'. Bul topardag'i' so'zlerdin' ga'ptegi worni' wo'zgerse, wolar ku'sheytiwshilik funkciyasi'n atqari'wdan

toqtaydi' yoki bolmasa so'zdin' ma'nisi bolmay qaladi'. Solay yetip, ku'sheyttiriwshi so'zler belgini bildiriwshi so'zlerden aldi'n keledi ha'm artti'ri'w da'rejesin jasaydi'.

Da'reje kategoriyasi' tek kelbetlik penen ra'wishke g'ana ta'n ko'rsetkish boli'p yesaplanadi'. Sonli'qtan, da'rejelerdi kelbetlik ha'm ra'wishtin' specifikasi'n belgilewdegi tiykarg'i' belgilerdin' biri si'pati'nda qaraymi'z.

Ra'wishtin' da'rejeleri is-ha'rekettin' belgisin basqa bir belgi menen sali'sti'ri'w arqali' woni'n' arti'q yamasa kemligin ko'rsetedi.

Ra'wishtin' artti'ri'w da'rejesi is-ha'rekettin' ha'r qi'yli' belgilerinin' buri'ng'i'dan da artqanli'g'i'n, ku'sheygenligin ko'rsetedi.

Bul ko'binese analitikali'q usi'l menen ku'sheytiwshi ma'nili so'zlerdin' tiykar ra'wishler menen dizbeklesip keliwinen jasaladi'.

Biz kurs jumi'si'mi'zda so'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zlerdin' ko'binese kelbetlik ha'm ra'wishlerdin' aldi'nda kelip artti'ri'w da'rejesin jasaytug'i'nli'g'i'n ko'rkem shi'g'armalar tilinen ali'ng'an mi'sallar arqali' da'lilleymiz. Wolar, *ku'ta'*, *ju'da'*, *sira'*, *asa*, *arasan*, *a'bden*, *di'm*, *yen'*, *wog'ada*, *wog'i'ri'* ha'm tag'i' basqa so'zler.

Biz bul ku'sheytiwshi ma'ni беретуг'i'n so'zlerdin' ha'r birine to'mendegishe bo'lip qaradi'q.

2. 1. *Wog'ada ra'wish*. Ku'sheytiw ma'nisin беретуг'i'n bul so'z ra'wishtin' aldi'nda kelip belgini artti'ri'p ko'rsetedi ha'm artti'ri'w da'rejesin jasaydi'.

Mi'sali': 1. Soldatti'n' si'rtqi' ko'rinisi: gu'm gewdeli, iyinli, qara murtli', biraq russhani' **wog'ada az** bileli dep jazi'pti' (T.Qayi'pbergenov. Uyqi'si'z tu'nler, 368-bet).

2. Ati'n'i'z **wog'ada zor** yeken! Bunday atti' tawi'p qoyg'an ata-anan'a raxmet! (T.Qayi'pbergenov. Ta'nha wo'zin'e ma'lim si'r, 8-bet).

3. Al bet a'lpetin a'jimler basqani'na qaramastan jasli'g'i'nda suliw bolg'ang'a usaydi', ha'zir de suliw, a'sirese woni'n' ashi'q kewli menen mi'yi'q tarti'p ku'lgeni **wog'ada shi'raylandi'ri'p** jiberedi yeken. (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 307-bet).

4. Ha'zirgi da'wirde kisige qali's jaqsi'li'q qi'latug'i'n adamlar **wog'ada az**, al hali'nan jamanli'q kelmeytug'i'n adam joq. (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 186-bet).

5. Aysha, wo'zin'-a'm woylani'p ko'r, yen' ulli' shayi'rlar ha'm jazi'wshi'lardi'n' muhabbet jo'ninde jazg'an kitaplari'n woqi'san', wo'mirde baxi'tli' yerli-zayi'pli'lar **wog'ada az** si'yaqli' yemes pe? (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 123-bet).

Joqari'da mi'salg'a ali'ng'an ra'wishlerdin' barli'g'i'ni'n' aldi'nda kelgen **wog'ada** so'zi ra'wishine ku'sheytiwshi ma'ni berip, artti'ri'w da'rejesin jasag'an.

2.2. Wog'i'ri' ra'wish. Ku'sheytiwshi ma'ni beriwshi bul ko'binese mug'dar-da'reje ra'wishlerinin' aldi'nda kelip qollani'ladi'.

Mi'sali': 1. –Tu'ni menen kitap woqi'ysan', **wog'i'ri' ko'p** woqi'ysan'... (T.Qayi'pbergenov., Qara da'pter, 99-b.)

2. Ha'tte yen' jaqi'n qurdaslari'mnan biri: «Aysha, sen **wog'i'ri' ko'p** woqi'ysan'!... Bu'yte bersen' «ko'k shuli'qli'» degen at alasan'» dedi. (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 186-bet).

3. Dosli'q dep **wog'i'ri' ko'p** jar sali'p ju'rdik. (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 219-b.)

4. Bu'ginligi bul jo'ninde ku'ta' ko'p ayti'li'p ha'm jazi'li'p ati'r, al haqi'yqi'y muhabbet jo'ninde **wog'i'ri' kem** (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 263-b.).

Bul mi'sallarda ku'sheytiwshi ma'ni beretug'i'n bul so'z ko'p, kem mug'dar da'reje ra'wishlerindegi belgini ja'ne de artti'ri'p ko'rsetken.

2.3. Ju'da'+ra'wish. Bul so'z ko'binese si'n ra'wishindegi belgini artti'ri'p ko'rsetedi. Sonday-aq, bul so'z wo'zbek, tu'rkmen tillerinde de kelbetlik, ra'wishtin' belgilerin artti'ri'p ko'rsetiw menen birge, basqa so'zler menen de qatar kelip so'z ma'nisin ku'sheytedi¹.

Mi'sali': 1. Bular jo'ninde a'n'gime baslansa, Biybizada kempir **ju'da' ha'lsirep** qamsi'g'ar yedi (T.Qayi'pbergenov. Suwi'q tamshi', 409-bet).

2. Aral boylari'ni'n' sho'listang'a aylani'wi' **ju'da' tez** pa'n penen barati'r (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 284-b.).

¹ Хамитова А. Туркий тилларда сўз маъносининг аналитик йўл билан кучайтирилиши. Тошкент, 1984, 27-бет.

3. Bilip alsam, sol ku'ni wo'zimdi **ju'da' jo'nlestirip**, bet-qoli'mdi' qayta-qayta juwaman (T.Qayi'pbergenov. Uyqi'si'z tu'nler 367-bet).

Mug'dar – da'reje ra'wishinin' belgisin artti'ri'p ko'rsetedi. Mi'sali':

1. Bul kisi haqqi'nda awi'lda **ju'da' ko'p** yesitkenmen. (K.Ma'mbetov. «Baxti'n' bolsi'n, Ari'wxan», 293-bet).

2. Wol jerde **ju'da' ko'p** na'rselerdi u'yrendim (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 378-bet).

Tilde so'z ma'nisin ku'sheytiwshi ju'da' so'zi menen qatar, ha'rekettegi belgini yele de artti'ri'p ko'rsetiw maqsetinde **g'ana** ko'mekshi so'zi qollani'ladi'.

Ju'da'+g'ana+ra'wish.

Mi'sali': 1. Men jegizgen sapari' ju'da' **g'ana** jasmi' jeydi (T.Qayi'pbergenov. Uyqi'si'z tu'nler 376-bet).

2. Bazi'lari' ju'da'ma **g'ana** tarti'nshaqli'q penen jazg'anlari'mdi' woqi'p ko'rermekensiz dep jali'ni'p jazadi' (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 71-bet).

Ju'da'+ha'm+ra'wish. Haqi'yqi'y kritika kerek, al bug'an tiykar bolatug'i'n na'rseler a'tirapi'mi'zda **ju'da' ha'm** ko'p (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 324-bet).

So'z ma'nisin ku'sheytiwshi **ku'ta'** so'zi ra'wishtin' aldi'nda kelip, ra'wishtin' belgisin artti'ri'p ko'rsetedi ha'm artti'ri'w da'reje jasaydi'.

2.4. *Ku'ta'+waqi't ra'wishi.*

Mi'sali': 1. Wol jumi'si'na **ku'ta' yerte** ketedi (T.Qayi'pbergenov. Suwi'q tamshi', 407-bet).

2. Azanda **ku'ta' yerte** turdi'm (T.Qayi'pbergenov. Mug'allimge raxmet, 254-bet).

2. *Ku'ta'+mug'dar-da'reje ra'wishi.*

Mi'sali': 1. Sol ku'ni auditoriyag'a **ku'ta' ko'p** woqi'g'an jaslar ji'ynalg'an yeken (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 78-bet).

2. Oni' jumi's islew uqi'bi' boyi'nsha a'lbette traktorg'a yemes, al paxta teriw mashinasi'na ten'geriwge bolar yedi, biraq wol gezleri bunda mashinalardi'n' sani' **ku'ta' az** bolg'anli'qtan, wog'an ten'gerilmedi (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 304-bet).

3. Ba'lkim, u'lken jazi'wshi' bala almastan, ba'lkim woqi'wshi'lari'm da **ku'ta' az** bolar ... (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 380-bet).

4. yendi bolsa zvenoda ku'sh **ku'ta' kem** (T.Qayi'pbergenov. Sekretar, 310-bet).

5. Ushi'rasi'w **ku'ta' uzaqqa** sozi'ldi' (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 77-bet).

Bul mi'sallarda mug'dar-da'reje ra'wishinin' belgisin ja'ne de ku'sheytiw ushi'n **ku'ta'** so'zi qollani'lg'an ha'm artti'ri'w da'reje jasag'an.

Ko'rkem shi'g'armalardi'n' tilin tallap qarag'ani'mi'zda bul so'z ra'wishtik barli'q ma'nilik toparlari' menen kele aladi'.

Ku'ta'+si'n ra'wishi.

Mi'sali': 1. Wo'zi de ***ku'ta' qi'zi'q*** so'yleydi (T.Qayi'pbergenov. Mug'allimge raxmet, 273-bet).

2. Wo'zi ***ku'ta' qi'zi'p***, qatti' baqi'ri'p so'yleytug'i'n adam (T.Qayi'pbergenov. Mug'allimge raxmet, 297-bet).

3. Mektep direktori' Ta'jen İzimbetov worta boyli'dan kelgen, qatpa, ari'q bolg'an menen ha'r so'zin ***ku'ta' salmaqlap, ni'qlap*** so'yleytug'i'n adam (T.Qayi'pbergenov. Sekretar, 319-bet).

4. Al, A'met jalg'i'z uli' bolg'an son' woni'n' zeynine tiymey, ***ku'ta' yerkeletip*** wo'sirdi (T.Qayi'pbergenov. Sekretar, 304-bet).

5. Wol ***ku'ta' yepshillik*** penen toran'g'i'lg'a wo'rmelep bari'p qi'ysi'q shaqag'a mindi de, tu'yesin'irdin' arasi'na jaylasti' (T.Qayi'pbergenov. Sekretar, 301-bet).

6. Ag'ashlar yerte bo'rtip, jasi'l lipaslari'n ***ku'ta' tez*** jami'ldi' (T.Qayi'pbergenov. Ta'nha wo'zin'e ma'lim si'r, 6-bet).

7. Kempir woni'n' keypin tu'sindi de ***ku'ta' a'lpayi'mli'q*** penen so'yledi (T.Qayi'pbergenov. Ta'nha wo'zin'e ma'lim si'r, 11-bet).

8. Buri'n bunday biyik jayg'a ko'terilip ko'rmegen hayal ***ku'ta' g'uji'rlani'p***, arqasi'ndag'i' ju'gin ha'r qabatti'n' tusi'nda iynine yekshen'kirep bir ko'teriw menen, qi'zi' ashqan ko'k qapi'ni'n' bosag'asi'n atladi' da, iynindegi qapshi'qti' gu'rs yetkizip jerge tasladi' (T.Qayi'pbergenov. Ta'nha wo'zin'e ma'lim si'r, 12-bet).

9. At bul islerge wonsha qayi'lshi'li'q bermegen sekilli **ku'ta' aqi'ri'nlap** alg'a qaray ju'rip (T.Qayi'pbergenov. Ta'nha wo'zin'e ma'lim si'r, 30-bet).

10. Wol adamlari'n g'az-g'az basi'p, pi'shi'qtay ji'li'si'p yesikten shi'qti' da, **ku'ta' yepshillik** penen qapi'ni' a'sten g'ana japti' (T.Qayi'pbergenov. Ta'nha wo'zin'e ma'lim si'r, 63-bet).

11. Yendi Svetlana **ku'ta' albi'raqlap** balkonni'n' qapi'si'n asha sala si'rtqa dawi'sladi' (T.Qayi'pbergenov. Ta'nha wo'zin'e ma'lim si'r, 66-bet).

Joqari'dag'i' mi'sallardag'i' **qi'zi'q, qi'zi'p, salmaqlap, ni'qlap, yerkeletip, yepshillik penen, tez, a'lpayi'mli'q penen, quji'rlani'p, aqi'ri'nlap, albi'raqlap**, si'n ra'wishleri ha'rekettin' belgisin bildirse, al bular menen qatar qollani'lg'an **ku'ta'** so'zi so'z ma'nisin ku'sheytip, yag'ni'y ha'rekettin' belgisin yele de ku'sheytip beriw ushi'n qollani'lg'an ha'm ra'wishtin' artti'ri'w da'rejesi jasalg'an.

So'z ma'nisin ku'sheytiwshi bul so'zdin' si'n ra'wishlerdin' ma'nisin ku'sheytiwde ko'birek qollani'latug'i'n ko'rkem shi'g'armadan ali'ng'an mi'sallar da'liylleydi.

Mi'sali': 1. Usi'nnan son' anam jatar aldi'nda qasi'ma kelip, **ku'ta' a'lpayi'mli'q penen** ibratli' qi'z boli'wdi'n' jollari'n tu'sindire basladi' (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 135-bet).

2. Kimdur, birew **ku'ta' quwji'n'lap**, woni'n' sherikleri haqqi'ndag'i' qosi'qlardi' woqi'y baslapti'

(T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 361-bet).

3. Qi'z woni'nshi' klassti' **ku'ta' jaqsi' tamamlap** ta shi'qti' (T.Qayi'pbergenov. Ta'nha wo'zin'e ma'lim si'r, 53-bet).

4. –Jumabayjan, Perixandan, bul du'nyag'a ilahiyda aqi'lli' perzent keltirip, woni' **ku'ta' jaqsi'** wo'sirgensiz§ (T.Qayi'pbergenov. Ta'nha wo'zin'e ma'lim si'r, 59-bet).

Ku'ta' so'zi wori'n ra'wishi menen de kelip, so'z ma'nisin ku'sheytip, artti'ri'w da'reje jasaydi'.

Mi'sali': Bir gezde, **ku'ta' ali's-ali'slarda**, aspanda shaqmaq shaqqanday boldi', sonda sen basi'n'di' ko'terdin' (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 85-bet).

2.5. Yen' so'zi ra'wishlerdin' aldi'nda kelip, is-ha'reket belgisin ku'sheytedi ha'm artti'radi'. Bul so'z waqi't ra'wishinin' aldi'nda kelip so'z ma'nisin ku'sheytedi.

1. Yen'+waqi't ra'wishi.

Mi'sali': 1. Jazi'wshi' xalqi'ni'n' ati'nan bir na'rse aytpaqshi' bolsa, woni'n' ko'zlerine **yen' da'slep** wo'zi, wo'z ta'g'iyri yemes, al xalqi' ha'm woni'n' ta'g'diyri ko'riniwi lazi'm (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler...,375-bet).

2. Awhal ashi'qtan-ashi'q ko'zge ko'ringen waqi'tta g'ana **yen' da'slep** wo'z pikirin bildirip, so'zge shi'qqanlar – jazi'wshi'lar menen jurnalistler boldi' (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 235-bet).

2. *Yen'+ori'n ra'wishi.*

Mi'sali': 1. Wolar *yen' to'men* medicinali'q normada awqatlani'p ju'rip, duri'sli' bilim de almadi' (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 350-b).

2. Na'tiyjede bizde balalardi'n' wo'liwshiligi yelimizdegi *yen' joqari'* da'rejege jetti (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 328-bet).

3. Menin'she, poeziya ha'm muhabbat algebrani'n' ma'selelerine usaydi', sheshimi kitapti'n' *yen' izinde* beriledi (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 94-bet).

3. *Yen'+mug'dar-da'reje ra'wishi.*

Mi'sali': Ha'r bir perzent ushi'n du'nyadag'i' *yen' ko'p* biletug'i'n danalar, birinshi na'wbette, ata-anasi' yekenin kim biykarlay aladi'? (T.Qayi'pbergenov. Ta'nha wo'zin'e ma'lim si'r, 54-bet).

Sunday-aq, ko'rkem shi'g'armalar tilinde joqari'da mi'salg'a ali'ng'an so'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler menen bir qatarda awi'zeki so'ylew tiline ta'n bolg'an *di'm* so'zi so'z ma'nisin ku'sheytiwde ju'da' jiyi qollani'ladi'.

Qazaq tilinde de bul so'zdin' *di'm* varianti' ko'birek awi'zeki so'ylew tilinde qollani'ladi'.

Qazaq tilinde J.Musabaev tiykari'nda *ti'm* menen *di'm* bir-birinin' fonetikali'q jaqtan wo'zgeriske ushi'rag'an varianti' dep ko'rsetedi¹.

Bul so'z ko'binese awi'zeki so'ylew tilinde ko'p qollani'li'p wo'zbek tili dialektlerinde ushi'rasadi'. Al,

¹ Мусабаев Ф. Қазақ тіліндегі сын есімнің шырайлары. Алматы, қотқ, уқ-бет.

qaraqalpaq tilinde de awi'zeki so'ylew tilinde jiyi qollani'ladi'. Bul so'z a'sirese mug'dar-da'reje ra'wishlerinin' aldi'nda kelip, so'z ma'nisin ku'sheytedi.

2.6. *Di'm+mug'dar-da'reje ra'wishi*. Mi'sali':

1. Neshe bet qag'azdi' a'werelegenimdi quda bilsin, a'ytewir ***di'm ko'p*** jazdi'm (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 116-bet).

2. –***Di'm, ko'p*** so'yleytug'i'n boli'psan' (T.Qayi'pbergenov. Sekretar, 339-bet).

2.7. *Asa-ra'wishi*.

Sonday-aq, tildegi ***asa*** ku'sheytiw ra'wishi so'z ma'nisin ku'sheytiwde wo'nimli qollani'ladi'.

Mi'sali':

1. –Ooo, Perixan! – dedi ***asa quwani'sh penen*** (T.Qayi'pbergenov. Ta'nha wo'zin'e ma'lim si'r, 48-bet).

2. Sonda sen bul pikirlerdi sonsha isenimli ha'm sonsha parasatli'li'q penen aytqani'n' ushi'n ***asa qi'zi'g'i'wshi'li'q penen*** yekige shekem parlap woti'ri'p ti'n'ladi'm (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 123-bet).

3. Yeger biz bul ma'deniyatlardan u'yrenbekshi bolsaq, civilizaciyanin' sheberligine de ***asa itibar qi'li'p*** u'yreniwdi de yesten shi'g'armawi'mi'z tiyis (T.Qayi'pbergenov. Woylar..., Sa'wbetler..., Ta'shwishler..., 226-bet).

4. Ag'am bolsa Men'limurat ag'ani' ***asa jek ko'rmeytug'i'n da*** yedi (T.Qayi'pbergenov. Mug'allimge raxmet, 275-bet).

Asa so'zi tiykari'nda **aspaq** feyilinin' tu'birine –a affiksi jalg'ani'wi' arqali' jasalg'an ra'wish boli'p yesaplani'¹. Ha'zirgi qazaq tilinde de bul so'z **wo'te** tu'rinde qollani'li'p ra'wish boli'p keledi. Ga'pte kelbetliktin' aldi'nda kelip, belginin' belgisin ku'sheytedi, qosi'msha ma'ni bildiredi. Feyildin' aldi'nda kelgende feyildegi belgini ku'sheytedi ha'm ga'p ag'zasi' bola aladi', jeke wo'zi bir sorawg'a juwap beredi. Usi'nday belgilerine qaray **asa** so'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'z mug'dar-da'reje ra'wishi qatari'na kirgizilgen.

Sonday-aq, awi'zeki so'ylew tilinde **yaman//yamana** so'zleri so'z ma'nisin ku'sheytip qollani'ladi'.

Mi'sali': **Yamana** ashi'wi'm kelip, ... bul ne qi'lg'ani'n'i'z? dedim ... (T.Qayi'pbergenov. Qara da'pter, 183-bet).

Qaraqalpaq tilinde ha'm basqa da tu'rkiy tillerinde so'z ma'nisinin' analitikali'q jol menen ku'sheytiriliwin analizlep qarag'ani'mi'zda, so'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler uli'wma barli'q ma'nili so'z shaqaplari'ndag'i' so'zlerdin' aldi'nda qollani'ladi'. Atap aytqanda, wolardan atli'q, kelbetlik, sanli'q, feyil, ra'wish, sonday-aq, modal so'zlerdin' aldi'nda kelip, so'z ma'nisin ku'sheytedi. Bul so'z shaqaplari'ni'n' so'zler a'sirese, kelbetlik ha'm ra'wishlerdegi belgini artti'ri'p ko'rsetiwde wo'nimli qollani'latug'i'nli'g'i'n ha'm artti'ri'w da'reje jasaytug'i'nli'g'i'n ko'rdik. Sonli'qtan da, bul jumi'si'mi'zda

¹ Хамитова А. Туркий тилларда сўз маъносининг аналитик йўл билан кучайтирилиши. Тошкент, qo'ir, uw-бет.

barli'q so'z shaqaplari'na toqtalmastan, kelbetlik ha'm
ra'wishlerdin' belgisin artti'ri'wda wo'nimli qollani'latug'i'n
so'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zlerge toqtadi'q.

JUWMAQ

Tu'rkiy tillerde so'z ma'nisin ku'sheytiw ushi'n buri'nnan-aq analitikali'q usi'l ha'm bul usi'ldi'n' tiykarg'i' formalari' bolg'an so'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler qollani'li'p kelgen.

Ha'zirgi tu'rkiy tillerinin' barli'g'i'nda ku'sheytiwshi so'zler wo'nimli qollani'ladi'. So'z ma'nisinin' analitikali'q jol menen ku'sheyttiriliwinde so'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler ayri'qsha wori'n iyeleydi.

So'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler tildin' tu'rli tarawları'nda tu'rlishе stilistikali'q maqsette paydalani'ladi'.

Ku'sheytiwshi so'zler sapali'q kelbetliklerdin' barli'q semantikali'q tu'rlerinin' belgisin ku'sheytip keliw menen birge, qatnasli'q kelbetliklerdin' belgisin artti'ri'p, ku'sheytip keliw de wo'nimli qollani'ladi'. Bunda sapali'q ha'm qatnasli'q kelbetliklerdin' belgisin ku'sheytiwde **yen', yen'+bir, ju'da', ju'da'+bir, ju'da'+ha'm, ju'da'ma', ku'ta', ku'ta'-bir, ku'ta'-g'ana, wog'ada, wog'i'ri', asa, a'bden, di'm, di'm+g'ana** so'zleri menen qatar si'ndi', si'patti' ha'm tag'i' basqa belgilerdi bildiriwshi so'zlerdin' birinshi buwi'ni'ni'n' son'g'i' ha'ribinin' worni'na "p" dawassi'z sesi qollani'li'p so'z ma'nisi ku'sheytiledi ha'm artti'ri'w da'reje jasaydi'.

Mi'sali', **yen' awi'r, yen' go'zzal, yen' baxi'tli', yen' ku'shli, yen' bir aqi'lli', ju'da' saz, ju'da' bir qi'yqi'm, ju'da' ha'm biyik, ju'da'ma' jaqti', ku'ta' na'zik, ku'ta' bir ra'himshil, ku'ta' g'ana qatal, wog'ada qolayli', wog'i'ri'**

jaqsi', asa qi'mbatli', a'bden tani's, di'm teperish, di'm g'ana isenimli, u'p-u'lken adam, kep-ken', u'p-u'lken ha'm t.b.

So'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler belginin' belgisin ku'sheytip ko'rsetedi. Wo'zlerinin' atqaratug'i'n xi'zmetine qaray ku'sheytiwshi so'zlerdi u'sh toparg'a bo'liwge boladi':

a) kelbetlikten aldi'n kelgen waqi'tta g'ana belginin' belgisin ku'sheytiw wazi'ypasi'n atqaratug'i'n ku'sheytiwshi so'zler. Basqa waqi'tta bunday so'zler jeke ma'ni an'latadi';

b) wo'zleri jeke so'z, lekin belginin' belgisin bildiriwshi, qosi'msha ma'ni beriwshi ku'sheytiwshi so'zler;

v) jeke turg'anda belgili ma'ni an'lata almaytug'i'n ku'sheytiwshi so'zler.

So'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler ra'wishtin' aldi'nda kelip, bunda is-ha'rekettin' belgisin, bo'rttirip, artti'ri'p ko'rsetedi ha'm artti'ri'w da'reje jasadidi'. Wolar ko'binese ra'wishtin' ma'nisi boyi'nsha tu'rleri waqi't, si'n, wori'n, mug'dar-da'reje ra'wishlerinin' belgisin ku'sheytiwde wo'nimli qollani'ladi'. Wolar *wog'ada, wog'i'ri', ju'da', ju'da' g'ana, ju'da' ha'm, ku'ta', yen'* awi'zeki so'ylew tiline ta'n *di'm, asa, yaman//yamasa* ha'm tag'i' basqa so'zler. Mi'sali', *wog'ada az, ag'i'ri' kem, ju'da' ko'p, ju'da' g'ana jaqsi', ju'da' ha'm ko'p, ku'ta' yerte, yen' da'slep, di'm ko'p, asa itibar* tag'i' basqa.

So'z ma'nisin ku'sheytiwshi so'zler barli'q so'z shaqaplari'na tiyisli so'zlerdin' aldi'nda kelip so'z ma'nisin artti'ri'p keledi. Wolar a'sirese, kelbetlik ha'm ra'wishlerdin' belgisin ku'sheytip keledi ha'm artti'ri'w da'reje jasadidi'.

Sonli'qtan da, kurs jumi'si'mi'zda barli'q so'z shaqaplari'na toqtamay, tek g'ana wo'nimli qollani'latug'i'n yag'ni'y kelbetlik ha'm ra'wishtin' belgisin ku'sheytiwde ko'p qollani'latug'i'n so'z ma'nisin ku'sheytiwshis wo'zler haqqi'nda tallaw jasadi'q. Teoriyali'q pikirimizdi a'meliy jaqtan da'liyllew ushi'n ko'rkem shi'g'armalardan mi'sallar keltirdik.

Solay yetip, kurs jumi'si'mi'zda qaraqalpaq tilindegi so'z ma'nisinin' analitikali'q jol menen ku'sheyttiriliwin tallaw arqali' to'mendegishe juwmaqqqa keldik.

Ku'sheytiwshi so'zler a'wel qaraqalpaq tilinin' ishki imkaniyati', son' basqa tiller ta'sirinde bayi'p baradi'.

Ku'sheytiwshi so'zlerdin' bazi'lari' tek kelbetliktin' belgisin ku'sheyitse, bir topari' ha'm kelbetlik ha'm feyil belgilerinde ku'sheytedi ha'm tu'rli ma'ni ottenkalari'n beredi. Wolardi'n' birewleri wo'nimli, ayi'ri'mlari' wo'nimsiz qollani'ladi'. Lekin wolardi'n' ha'r biri wo'z worni'na iye.

Uluwma aytqanda, qaraqalpaq tilinde bir qi'yli' belginin' ko'p, arti'q, ku'shli yekenligin ko'rsetiwshi ma'ni ha'm stillik belgilerdi toli'q an'latatug'i'n so'z ma'nisin ku'sheytip artti'ri'w da'rejesin jasaytug'i'n so'zler belgili worni'na iye.

Paydalani'lg'an a'debiyatlar

1. Азимов Я.А. Префиксация в туркменском языке. Ашхабад, 1943.
2. Боровков А. Учебник уйгурского языка. М., 1935.
3. Дмитриев Н.К. Грамматика башкирского языка. М-Л., 1948.
4. Ешбаев Ж. Қарақалпақ тилинде рәўиш. Нөкис. 1976.
5. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого языка. М-Л., 1956.
6. Кайдаров А. Краткий грамматический очерк уйгурского языка. Алма-Ата, 1961
7. Котвич В. Исследования по алтайским языкам. М., 1962.
8. Қарақалпақ тил билиминиң әҳмийетли мәселелери. Нөкис, 1995.
9. Қарақалпақ тил билиминиң тарийхы. Нөкис, 2001.
10. Мусабаев Ж. Қазақ тилиндеги сын есимниң шырайлары. Алматы, 1951.
11. Мергенбаев Е.М. Түркий тиллерде сөз өзгертиў системасы. Нөкис, 1994.
12. Насыров Д.С., Бекбергенов А., Жәримбетов А. Русша-қарақалпақша лингвистикалық терминлер сөзлиги. Нөкис, 1992.
13. Содиқова М. Ҳозирги ўзбек тилида сифат. Тошкент, 1974.
14. Уметалиева Б.Д. Имя прилагательное в современном киргизском языке. Фрунзе, 1965.

15. Ҳамитова. А. Туркий тилларда сўз маъносининг аналитик йўл билан кучайтирилиши. Тошкент, 1984.
16. Ҳазирги қарақалпақ әдебий тилиниң грамматикасы. Сөз жасалыў ҳәм морфология. Нөкис, 1994.

Көркем шығармалар

1. Қайыпбергенов Т. Шығармалары бес томлық, 5-том. Нөкис, Қарақалпақстан, 1980.
2. Қайыпбергенов Т. Тәнхә өзиңе мәлим сыр. Нөкис, Қарақалпақстан. 1982.
3. К.Мәмбетов. Бозатаў. Нөкис, 1989.
4. К.Рахманов. Пайғамбар жасындағы күйеў. Нөкис."Қарақалпақстан", 2010.